

ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИЕТО НА ПРЕДЛОЗИТЕ КАТО ЕЛЕМЕНТ ОТ МОРФОЛОГИЯТА НА ЕЗИКА ПРИ ДЕЦА ОТ ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ С ТИПИЧНО ЕЗИКОВО РАЗВИТИЕ

Арпи Масихи

Резюме: В предучилищна възраст разбирането на предлозите играе изключително важна роля в езиковото развитие на децата. През този период те се подготвят да влязат в учебната среда и да усвояват по-сложни езикови структури. Изследванията върху усвояването на езика и граматиката са важни за точната диагностика в логопедичната практика. Диагностичният процес е свързан с яснота относно нивото на овладяване на различните аспекти от езиковото развитие на децата в норма. Настоящата статия поставя фокус върху две проби за оценка на декодирането на предложни отношения, част от по-подробно изследване на граматическото функциониране на деца от 5–7-годишна възраст. Пробите целят да оценят разбирането на предлозите и уменията за тяхната коректна употреба. Резултатите от пробите показват, че децата от групата на 6–7-годишните се справят по-добре със задачите. От анализа на първичните и статистическите данни се вижда оформянето на подгрупи – „слаба“ и „силна“, като това показва различна степен на овладяване на разбирането и правилната употреба на предлозите при децата с типично езиково развитие от 5–7-годишна възраст.

Ключови думи: граматика, морфология, предлози, езиково развитие

TENDENCIES IN THE DEVELOPMENT OF PREPOSITIONS AS A PART OF LANGUAGE MORPHOLOGY IN PRESCHOOL-AGED CHILDREN WITH TYPICAL LANGUAGE DEVELOPMENT

Arpi Masihi

Abstract: In preschool, understanding prepositions plays an extremely important role in children's language development. During this period, they prepare to enter the learning environment and acquire more complex language structures. Research on language acquisition and grammar is important for accurate diagnosis in speech therapy practice. The diagnostic process is

concerned with clarity about the level of mastery of different aspects of language development of typically developing children. The present article focuses on two tests to assess the decoding of prepositional relations, part of a more detailed study of the grammatical functioning of 5–7-year-old children. The tests aim to assess the understanding of prepositions and the ability to use them correctly. The results of the tests show that children from the 6–7-year-old group cope better with the tasks. The analysis of the primary and statistical data outlines the formation of subgroups – "weak" and "strong", which highlights a different degree of mastery of understanding and the correct use of prepositions in children with typical language development from 5–7 years of age.

Keywords: Grammar, Morphology, Prepositions, Language development

УВОД

Предучилищната възраст е сензитивен период в живота на децата, през който те изразяват основите на комуникативните си умения. Разбирането на предлозите играе важна роля в този процес, тъй като те са основни елементи на граматиката, необходими за изразяване на пространствени, времеви и логически отношения в речта (Stoyanova, 2021). Преди да навлязат в училищна възраст, децата трябва да усвоят правилната им употреба, за да могат ефективно да се включат в по-сложни езикови дейности и да постигнат академичен успех. Изследванията в областта на езиковото развитие и граматиката предоставят данни за типичното усвояване на езика и по този начин биха могли да бъдат от значение за логопедичната теория и практика – по-прецизна диагностика и евентуална интервенция на затрудненията в езиковото развитие. В този контекст оценката на разбирането и употребата на предлозите при деца с типично езиково развитие е ключова за установяването на норми и идентифицирането на отклонения в езиковото развитие. В българската научна литература отражението на граматичната компетентност при децата върху процеса на начално ограмотяване е коментиран въпрос (Senova, 2012; Todorova, 2005; Ignatova, 2018; Yosifova, 2010; Shtereva, 2018).

Прави впечатление, че значителна част от разработките са насочени към по-голяма възрастова група деца, при които периодът на ограмотяване е завършен и има ясно очертани трудности в четенето и писането (Todorova, 2005; Senova, 2012). Настоящата статия се фокусира върху състоянието на разбирането и употребата на предлозите при деца от 5–7-годишна възраст с типично езиково развитие. Относно нормативите за детско езиково развитие българската логопедична общност се опира на класическите трудове на В. Манова-Томова (Manova-Tomova, 1969, 1974) и съвременните Стандарти за развитие и учене в ранното детство, създадени от екип на Института

за изследване на населението и човека (ИИНЧ) към БАН, ръководен от доц. Мария Атанасова-Трифенова (Atanasova-Trifonova et al., 2015).

В България до момента няма самостоятелен стандартизиран инструмент за оценка на експресивната част на езиковата функция в предучилищна възраст. В логопедичната научна литература са описани обаче няколко методики за оценка на езиковото развитие на деца на възраст 5–7 години. Пример за такъв инструмент, който е апробиран, е батерията от тестове, разработени от А. Георгиева (Georgieva, 2000). Тестовете включват изследване чрез назоваване по картини на основни части на речта и повторение на изречения с различна дължина. В тази тестова батерия изследваните предлози са: под, на, в, над, по, от. Като част от стандартизираната тестова батерия за ранна идентификация на риск за специфични нарушения на четенето в предучилищна възраст (5–7 години) Ignatova (2010, 2018) представя набор от субтестове, предназначени за оценка на езиковата функция. Три от тях са насочени към изследване на рецептивната езикова функция, а останалите осем са фокусирани върху оценката на експресивната езикова функция – повторна реч, номинативна езикова функция, и способността за продуциране на свързана реч. Обект на изследване на някои проби са и предлозите. Въпросникът за езиково развитие (ВЕРБА), адаптиран от Андонова (Andonova, 2022a; 2022b), също се използва в България. Този инструмент включва скали за оценка на комуникативното развитие на деца в три възрастови групи: 8–16 месеца (ВЕРБА-1), 16–30 месеца (ВЕРБА-2) и деца над 30 месеца (ВЕРБА-3).

Разработеният диагностичен инструмент от Стоянова, Йосифова, Попандова и Нецова „Диагностиката и превенцията на езика“ (ДПЕ) е широко прилаган в практиката при деца в ранна предучилищна възраст (3–4 години), предназначен е за българската популация и дава бърза оценка на комуникативното, езиковото и графомоторното развитие на деца на възраст 3–4 години. Основната цел на този инструмент е да идентифицира децата в риск, като се съблюдава установената норма за съответната изследвана възраст (Yosifova, 2010).

Оценката на експресивната езикова функция при децата в предучилищна възраст от 5–7 години с типично езиково развитие е изключително важна и с решаващо значение за ранното отчитане на отклонения от нормата за езиково развитие. На базата на тези установени отклонения можем да определим маркери, които да са в помощ в практиката с цел превенция и ранна диагностика, както и за установяване на конкретни стъпки в процеса на предотвратяване на по-сериозни бъдещи нарушения.

Изложеното дотук показва актуалността на проблематиката, която се засяга в настоящата статия. За нас обект на изследване е групата от деца с типично езиково развитие, за които няма данни за нарушения или установена патология.

Представените в текста проби разглеждат елемент от морфологията – предлозите. Стоянова дава дефиниция, която ние следваме: „Предлозите са служебни думи, които изразяват синтактична зависимост между членовете на словосъчетанието или изречението. Те образуват предложна фраза, състояща се от предлог и опорна точка“ (Stoyanova, 2021: 369). Според Стоянова поради това, че предлозите имат разнообразно значение и могат да изпълняват множество различни функции, овладяването им става постепенно (Stoyanova, 2021). Включените в представеното изследване проби представляват предлози, изразяващи пространствени отношения. Първата проба е за разбиране, а втората – за назоваване на предлози.

ОПИСАНИЕ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Проучването е реализирано сред 80 деца, носители на български език, в следните две възрастови групи: 5–6 и 6–7 години. Съотношението между момчета и момичета е както следва: при 5–6-годишните – 17 момчета и 23 момичета, при 6–7-годишните – също 17 момчета и 23 момичета. За осъществяване на изследването бяха посетени четири държавни детски градини.

Целта е изследване и оценка на разбирането и правилното използване на предлози при деца на 5–7-годишна възраст с типично развитие. Изследването е насочено към това да провери дали децата от предучилищна възраст с типично развитие са хетерогенна група и дали демонстрират различна степен на граматична компетентност, по-изразена в разбирането и употребата на предлози.

В хода на проведеното тестване децата дават нехомогенни резултати в рамките на изследваните от нас езикови функции, а в разглежданите проби се отличават и подгрупи с ниски резултати. За нас като изследователи именно тези деца се оказват в рисковата група, която впоследствие се отделя като група на децата с трудности в ученето.

ОПИСАНИЕ НА ПРОБИТЕ

Първа проба: „Разбиране на предлози“

На детето се показват картинки с нарисувано на тях коmete, разположено в различна позиция спрямо различни предмети. Включени са следните предлози: в, пред, зад, под, на и между.

Инструкция: „Аз ще ти задавам въпроси за котето, а ти ще ми показваш правилната картинка за това, къде се намира то.“

Картините не се представят поотделно, а са включени в единно табло, което детето вижда. Въпросите се задават в разбъркан ред, а не в реда, в който са представени в таблото.

Критерии за оценяване: Всеки верен отговор носи 1 точка. Максималният брой точки на дете от тази задача е 6 точки.

За да сме сигурни, че децата са разбрали инструкцията правилно, започваме изследването със задължителна тренировъчна задача. Задачата цели да провери дали детето е разбрало модела на изпълнение, подаден в инструкцията, а именно посочване на правилната картина. Изследователят не повтаря части от лингвистичния материал, включен в реалните задачи, които впоследствие ще бъдат оценени с точки. Така се уверяваме, че детето не заучава верен отговор по аналогия.

Втора проба: „Добавяне/изказване на предлози в изречения“

Инструкция: „Ще ти казвам изречения, в които е пропусната дума. Трябва да разбереш коя е и да я добавиш. След това ще повториш правилно изречението.“

От детето се изисква да изкаже 10 изречения, като на липсващите места допълни с правилния предлог. За да няма излишно объркване, има подготвени изображения за всяко изречение. Включени са следните предлози: в, на, пред, между, под, зад, от и пр.

Оценяване: 2 точки – верен отговор; 1 точка – употреба на грешен предлог при повторение; 0 точки – невъзможност за генериране на предлог (повтаря същото изречение).

Максимален брой точки на дете – 20. Има и подготвена съответна тренировъчна задача, като следваме принципа, описан по-горе.

АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

Проба: „Разбиране на предлози“

В табл. 1 са представени резултатите на децата от възрастова група 5–6 години и възрастова група 6–7 години.

Таблица 1. Средни стойности по пробата „Разбиране на предлози“ и стандартно отклонение

Възрастова група	Среден брой точки	Верни отговори	Грешни отговори	Стандартно отклонение
5–6-годишни деца	5,55	92,50%	7,50%	1,06
6–7-годишни деца	5,82	97,08%	2,92%	0,56

От таблицата се вижда, че децата от 5–6-годишна възраст имат 5,55 точки. Верните им отговори са 92,50%, т.е. много близо до максималния резултат (100%). Грешните отговори са 7,50%. Можем да кажем, че са минимални спрямо споменатия висок процент на правилните отговори. Резултатите при 6–7-годишните деца донякъде са аналогични по правилни отговори на тези във възрастовата група на 5–6-годишните, но с още по-висока успеваемост. Средният брой точки е 5,82, процентът на верните отговори е 97,08%, а на грешните отговори – 2,92%. Можем да кажем, че ясно се наблюдава малка разлика в резултатите в полза на групата на 6–7-годишните, като това е и потвърждение на разбирането, че има развитие на уменията и овладяване на граматичните функции с възрастта.

От табл. 1 се вижда, че при разбирането на предложните отношения децата и в двете възрастови групи дават много добри резултати. Тенденцията е групата на 6–7-годишните да е с по-добри резултати.

Примери за допуснати грешки при проба „Разбиране на предлози“

Деце: ВВК – момиче, на пет години и пет месеца (5 г. 5 мес.) – при проба „Разбиране на предлози“ е сбъркала „заг“ и „пред“.

Деце: ДДД – момиче, на шест години и шест месеца (6 г. 6 мес.) – при проба „Разбиране на предлози“ е сбъркала също „заг“ и „пред“.

Проба: „Добавяне/изказване на предлози в изречения“

Таблица 2. Средни стойности по пробата „Добавяне/изказване на предлози в изречения“ и средно отклонение

Възrastова група	Среден брой точки	Верни отговори	Грешни отговори	Стандартно отклонение
5–6-годишни деца	12,87	64,37 %	35,63 %	4,85
6–7-годишни деца	16,05	80,25 %	19,75 %	3,35

Резултатите от пробата за добавяне/изказване на предлози от табл. 2 сочат, че децата на възраст 6–7 години постигат значително по-висок среден брой точки (16,05) в сравнение с децата на възраст 5–6 години (12,87 точки). Това отново показва подобрение в овладяването на употребата на предлозите с възрастта. Децата на възраст 6–7 години имат по-висок процент на верни отговори (80,25%) в сравнение с децата на възраст 5–6 години (64,37%). Разликата от 15,88% доказва, че по-големите деца са усвоили по-добре предлозите и са по-способни да отговарят правилно на подадените им задачи. Също така децата на възраст 5–6 години имат по-висок процент

на грешни отговори (35,63%) в сравнение с децата на възраст 6–7 години (19,75%), което подчертава тенденцията към подобрене на овладяването на предлозите и тяхната употреба с напредването на възрастта.

Примери за допуснати грешки при проба „Добавяне/изказване на предлози в изречения“

При момче на възраст пет години и шест месеца (5 г. 6 мес.) с унициали МЕР има следните грешки:

Седем пъти невъзможност за генериране на отговор;

Една употреба на грешен предлог: вместо „на“ казва „по“.

При момче на възраст шест години и десет месеца (6 г. 10 мес.) с унициали МКК има следните грешки:

Четири пъти невъзможност за генериране на отговор;

Шест пъти грешен отговор: използва предлог „в“ вместо правилния.

Важно е да се обърне внимание на статистическите данни за стандартното отклонение при двете проби. При първата проба стандартното отклонение за децата между 5–6 години е 1,06, а на 6–7-годишните – 0,56. При втората проба стандартното отклонение за групата на 5–6-годишните е 4,85, а на 6–7-годишните – 3,35. От тези данни се вижда, че въпреки ясната обща тенденция за много добро справяне със задачите, свързани с назоваването и правилната употреба на предлозите, все пак има деца в общата популация от изследваните, които нито разбират предлозите („Разбиране на предлози“), нито са успели да ги изкажат правилно („Добавяне/изказване на предлози в изречения“). Тук е редно да обърнем внимание на факта, че при пробата за разбиране на предлози стандартното отклонение е по-малко, което не противоречи на теоретичните постановки, според които децата първо усвояват уменията за разбиране, а впоследствие развиват и уменията за правилна употреба на предлозите. За логопедите като специалисти, занимаващи се с нарушенията на речта, е важно да насочат вниманието си не към генералната популация от деца, а към този, макар и малък, процент от деца, които явно не са овладели разбирането и употребата на предлозите. Таблица 3 показва процентното разпределение на децата в „слаби“ и „силни“ групи.

Таблица 3. Резултати на „силната“ и „слабата“ група деца за проба „Разбиране на предлози“

Възрастова група	Слаба група	Силна група
5–6-годишни деца	5%	95%

Резултатите са разделени на „силна“ и „слаба“ група по задачата за „Разбиране на предлози“. 95% от децата успяват в изпълнението на задачата и оформят „силната“ група, справяща се с разбирането на функцията на предлозите като част на речта.

Оставащите 5% са „слабата“ група, която не е успяла да овладее разбирането на предлозите.

Следователно съществува минимално оформяне на слаба група, но фактът, че все пак има такова разпределение, доказва определена хетерогенност на резултатите при изследваните деца.

Таблица 4 показва изведените резултати от оформените „слаба“ и „силна“ група в рамките на групата от 5–6-годишни за пробата „Добавяне/изказване на предлози в изречения“. Отново се оформят „слаба“ и „силна“ подгрупа, като тази проба се оказва по-трудна за 5–6-годишните деца.

Таблица 4. Резултати на „силната“ и „слабата“ група деца за проба „Добавяне/изказване на предлози в изречения“

Възрастова група	Слаба група	Силна група
5–6-годишни деца	22,5%	77,5%

77,5% от децата успяват в изпълнението на задачата и оформят „силната“ група, справяща се с правилната употреба на предлозите. Другите 22,5% са „слабата“ група, която не е успяла да овладее уменията за правилна употреба на предлозите. Тук в „слабата“ група влизат повече от изследваните деца, което отново потвърждава, че употребата и назоваването на предлозите са по-трудна задача. Оформената „слаба“ група и в този случай показва определена хетерогенност на резултатите при изследваните деца.

Таблица 5. Резултати на „силната“ и „слабата“ група деца за проба „Разбиране на предлози“

Възрастова група	Слаба група	Силна група
6–7-годишни деца	0%	100%

Резултатите в табл. 5 ясно демонстрират, че при изследваните деца от групата на 6–7-годишните има 100% успеваемост на изпълнението на задачата. Запазва се тенденцията с нарастване на възрастта децата да показват по-добри резултати при усвояването на разбирането на

предлозите. Тук не се наблюдава наличие на „слаба“ група, което бихме могли да обясним с факта, че тази проба оценява умение, което е предхождащо уменията за изказване, така както импресивното развитие на речта предхожда експресивното.

Таблица 6. Резултати на „силната“ и „слабата“ група деца за проба „Добавяне/изказване на предлози в изречения“

Възрастова група	Слаба група	Силна група
6–7-годишни деца	5%	95%

Таблица 6 включва резултатите, разделени на „силна“ и „слаба“ група по задачата „Добавяне/изказване на предлози в изречения“. 95% от децата успяват в изпълнението на задачата и оформят „силната“ група, справяща се със задачата за употреба на предлози. Оставащите 5% са „слабата“ група, която не е успяла да овладее уменията за правилна употреба на предлозите.

Както се вижда, и тук има минимално оформяне на слаба група, но фактът, че все пак съществува такова разпределение, доказва известна хетерогенност на резултатите при изследваните деца.

ДИСКУСИЯ

До края на предучилищния период повечето деца вече са в състояние да разбират и използват разнообразни езикови конструкции според правилата за словообразуване на съответния език (Shtereva & Iotova, 2020). Тежестта и постоянството на допуснатите грешки в овладяването на морфологията повдигат въпроси от изследователска гледна точка относно моделите в тези процеси, което е и в основата на дебата в това поле. Анализването на споменатите грешки в предучилищна възраст – 5–7 години – може да ни насочи към евентуални връзки между допуснатите грешки и трудностите в ученето в по-късен етап (Krusteva & Anzhilian Masihi, 2022). Изследването е свързано с предполагаема връзка на граматиката на устния език с бъдещите успехи в усвояване на уменията за четене и писане.

Разбирането и правилната употреба на предлозите са важни показатели за езиковото развитие при децата в предучилищна възраст. Изследването, представено в тази статия, показва, че децата с типично езиково развитие на средна и късна предучилищна възраст демонстрират различни нива на овладяване на предлозите за място. Анализът на резултатите сочи ясна връзка между възрастта и граматичното функциониране при децата в предучилищна възраст. По-големите деца (6–7 години) демонстрират по-добро разбиране и употреба на граматически структури в сравнение

с по-малките деца (5–6 години). Резултатите подчертават значението на предлозите като основни граматически структури, които децата трябва да усвоят, за да преминат успешно към по-сложни езикови задачи в училище. Тенденцията възрастта да е фактор за по-доброто справяне с поставените задачи се потвърждава. Получените данни са от значение за логопедичната практика, тъй като предоставят база за сравнение и диагностика на деца с езикови затруднения. Тези данни също така подпомагат създаването на по-ефективни диагностични инструменти и интервенционни програми, насочени към подобряване на езиковите умения при децата. Резултатите от пробите показват, че децата от групата на 6–7-годишните се справят по-добре със задачите. Така се запазва и тенденцията децата да развиват уменията за справяне с възрастта. Като интересен и значим, както показват и данните от статистиката, се оказва фактът, че се оформят подгрупи – „слаба“ и „силна“. Това от своя страна доказва хетерогенността на групата от деца с типично езиково развитие от 5–7-годишна възраст. И в двете възрастови групи се демонстрира различна степен на усвояване на уменията за разбиране и употреба на предлози. Възможността за оценка на функцията на експресивния език при деца в предучилищна възраст е с основна роля както за специалистите в областта на психологията и логопедията, така и за педагогически специалисти и родители. В процеса на установяване на патологията на езиковото развитие е и познаването на хронологията по отношение на нормата в този процес. Така регистрираме маркерите за особеностите в процеса и съответното възможно изоставане в ученето. Навременната оценка на експресивната страна на езика и неговите компоненти като фонология, морфология, семантика и прагматика служи не само за установяване на дефицит, но и дава данни за нетипичност (McLeod & McKinnon, 2007; Nelson, 2010; Stuart, 2007, по: Ignatova, 2023).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение ще обобщим, че разглеждаме актуална по своята същност проблематика – трудностите в ограмотяването, както и затрудненията в процеса на учене в по-горни етапи от училищното развитие. Изследването на процесите, свързани с формирането на езика, може да служи на изследователите и практиците в тази област, като подкрепи разбирането на самия процес и подпомогне откриването на феномени в границите на нормата за езиково развитие. Широкият обществен интерес към нарастващите случаи на деца с трудности в ограмотяването и ученето като цяло е още една от причините за актуалността на проблематиката, а също така и мотив за търсенето на повече научнообоснована информация за нивото на умения във възможно

най-ранните етапи на развитие на езиковата морфология. Изследването ни предполага връзка между граматиката на устния език и бъдещите успехи в усвояването на уменията за четене и писане. Овладяването на морфологичната структура на езика е основа и начало на овладяването на граматиката.

Разбирането на предлозите в предучилищна възраст е критичен аспект от езиковото развитие, който изисква внимание и подкрепа както от родителите, така и от специалистите – логопеди, педагози и др. Продължаващите изследвания в областта на езиковото развитие при деца с типично развитие ще дадат нов актуален поглед на съвременното състояние на нормата. Получените данни от двете проби, конкретно насочени към разбирането и употребата на предлозите, са част от по-подробно и разгърнато изследване на развитието на всички части на речта (морфология) и на синтаксиса и са от значение и за логопедичната практика, тъй като предоставят база за сравнение и диагностика на деца с езикови затруднения. Резултатите от настоящото проучване ще подпомагат също така създаването на по-ефективни диагностични инструменти и интервенционни програми, насочени към подобряване на езиковите умения при децата. Принципът, че най-важни са ранната диагностика и възможността да се планира своевременна и успешна терапия на дефицитите в устния език и това на практика да е осъзната работа в посока на превенция на последващи специфични нарушения на ученето, е мотивацията да се изследва именно тази възрастова група в норма. По-детайлното проучване на възможностите за овладяване на езика от децата в предучилищна възраст вече би могло да даде цялостна картина, чрез което да се намерят „слабите“, „рискови“ места в овладяването на граматиката. По този начин ще се постигне по-голяма яснота както на теоретично-изследователско, така и на практическо ниво в логопедията. Набелязаната проблематика остава обект на следващи публикации по темата.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Andonova, E. (2022a). *Ranno ezikovo razvitie. Gramatika*. [Андонова, Е. (2022а). Ранно езиково развитие. Граматика.]. Sofia: NBU. ISBN 978-619-233-205-1.
- Andonova, E. (2022b). *Ranno ezikovo razvitie. Leksika*. [Андонова, Е. (2022б). Ранно езиково развитие. Лексика.]. Sofia: NBU. ISBN 978-619-233-194-8.
- Anzhilian Masihi, A. (2023). *Sustoianie na morfologichnite operacii pri deca s tipichno razvitie ot preduchilishtna vuzrast*. In: *Sbornik s dokladi - Logopedia s pogled kum budesheteto*. [Анжулиан Масихи, А. (2023). Състояние на морфологичните операции при деца с типично развитие от предучилищна възраст. В: Сборник с доклади – Логопедия с поглед към бъдещето.]. Sofia: UI "Sv. Kliment Ohridski".

- Atanasova-Trifonova, M., Peneva, L., Stoyanova, YU., Yancheva, I., Yadkova, L., Mutafchieva, M. & Kolcheva, N. (2015). *Standarti za razvitie i uchene v rannoto detstvo: ot razhdaneto do 3 godini*. [Атанасова-Трифонова, М. Пенева, Л., Стоянова, Ю., Янчева, И., Ядкова, Л., Мутафчиева, М. & Колчева, Н. (2015). *Стандарти за развитие и учене в ранното детство: от раждането до 3 години*]. Sofia: IINCH, izdatelstvo BAN. ISBN 978-954-18-0924-2.
- Cenova, C. (2012). *Narushenia v ovladiavaneto na pismenija ezik*. [Ценова, Ц. (2012). *Нарушения в овладяването на писмения език*]. Sofia: Veda Slovena- ZHG.
- Georgieva, A. (2000). *Izledvane na ezikovoto razvitie*. In: *Rakovodstvo za izsledvane na deteto- part I*. Ed. Minchev, B. [Георгиева, А. (2000). *Изследване на езиковото развитие*. В: Ръководство за изследване на детето – I част. Ред. Минчев, Б.]. Sofia: Veda Slovena – ZHG.
- Ignatova, D. (2010). *Spetsifichni narusheniya na cheteneto: Diagnostichno otsenyavane - II chast*. [Игнатова, Д. (2010). *Специфични нарушения на четенето: Диагностично оценяване – II част*]. Sofia: Fenomen. ISBN: 978-954-549-089-7, COBISS.BG-ID-1231950820
- Ignatova, D. (2018). *Kompleksna metodika za identifikatsiya na detsa v preduchilishtna vuzrast s risk za spetsifichni narusheniya na cheteneto*. *Pedagogika*, Vol. 90, 4, 501-521. [Игнатова, Д. (2018). *Комплексна методика за идентификация на деца в предучилищна възраст с риск за специфични нарушения на четенето*. *Педагогика*, том 90, 4, 501-521.]. NION&Az-buki. ISSN 0861-3982.
- Ignatova, D. (2023). *Otsenka na individualnite potrebnosti na deteto/uchenika za osiguravane na podkrepa za lichnostno razvitie*. In: *Priobshtavashto obrazovanie*. Ed. M. Zamfirov, 99-114. [Игнатова, Д. (2023). *Оценка на индивидуалните потребности на детето/ученика за осигуряване на подкрепа за личностно развитие*. В: *Приобщаващо образование*. Ред. М. Замфиров, 99-114.]. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, ISBN: 978-954-07-58565.
- Krusteva, D., Anzhilian Masihi, A. (2022). *Razvitie na morfologiyata mezhdu 5- i 7-godishna vazrast - logopedichna perspektiva*. [Кръстева, Д., Анжулиан Масихи, А. (2022). *Развитие на морфологията между 5- и 7-годишна възраст – логопедична перспектива*]. Blagoevgrad: (под печат).
- Manova-Tomova, V. (1969). *Emocii i govor u malkoto dete*. [Манова-Томова, В. (1969). *Емоции и говор у малкото дете*]. Sofia: Narodna prosveta.
- Manova-Tomova, V. (1974). *Psihologicheska diagnostika na rannoto detstvo*. [Манова-Томова, В. (1974). *Психологическа диагностика на ранното детство*]. Sofia: Narodna prosveta.
- Todorova, E. (2005). *Diagnostika na ezikov deficit pri disleksia: Chast I* [Тодорова, Е. (2005). *Диагностика на езиков дефицит при дислексия. Част I*]. Sofia: LC Romel.
- Shtereva, K. (2018). *Cheteneto I svurzani faktori*. [Щерева, К. (2018). *Четенето и свързани фактори*]. Sofia: Golossa Terapi.

Shtereva, K., Iotova, A. (2020). *Preconventional reading skills for 5–6 years old children from Bulgaria and Spain*. *Psychological Research (in the Balkans)*, 23(1). Retrieved from <https://journalofpsychology.org/index.php/1/article/view/64>

Stoyanova, IO. (2021). *Problemi na psiholingvistikata*. [Стоянова, Ю. (2021). Проблеми на психолингвистиката.]. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, ISBN 978-619-7433-51-7

Yosifova, R. (2010). *Diagnostica I prevencia na ezika 3–4*. [Йосифова, Р. (2010). Диагностика и превенция на езика 3–4.]. Sofia: LC Romel.

За автора:

Ас. Арпи Масихи, докторант по логопедия, асистент към катедра „Логопедия“, Факултет по науки за образованието и изкуствата, Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Научни интереси: езикови нарушения на развитието, артикулационни нарушения, ранна диагностика и подкрепа на семейството, превенция
E-mail: masihi@uni-sofia.bg

About the author:

Arpi Masihi, Assist. Prof., Sofia University "St. Kliment Ohridski", Faculty of Educational Studies and the Arts
Scientific interests: Speech and language pathology
E-mail: masihi@uni-sofia.bg